Welke kenmerken van de basisondersteuning verlagen het verwijzingspercentage naar het speciaal basisonderwijs?

Beantwoord door IJsbrand Jepma (kennismakelaar Kennisrotonde) en Dieneke de Ruiter (antwoordspecialist).

14 december 2023

KR. 1795

Kort antwoord

Het verwijzingspercentage naar het speciaal basisonderwijs (sbo) is niet gedaald met de introductie van Passend onderwijs. Studies naar de relatie tussen basisondersteuning en verwijzingspercentages zijn er niet. Wel weten we dat de attitude van leraren, de inschatting van leraren van de ondersteuningsbehoefte, en professionalisering, welke gerekend kunnen worden tot de basisondersteuning, van invloed zijn op verwijsgedrag. Leraren spannen zich meer in om leerlingen met ondersteuningsbehoeften te handhaven op de reguliere basisschool als zij een positieve attitude hebben ten aanzien van inclusief onderwijs en worden ondersteund met professionaliseringsbeleid. Dat deze inspanning ook leidt tot een lager verwijzingspercentage kan niet worden gesteld: het verwijzingspercentage wordt door meerdere factoren beïnvloed die niet tot de basisondersteuning kunnen worden gerekend.

Antwoord

Ter beantwoording van de vraag starten we met begripsbepaling. Vervolgens gaan we in op het verwijzingspercentage: wordt dit beïnvloed door stelselwijzigingen zoals de introductie van Passend onderwijs en in het bijzonder de basisondersteuning? Daarna bespreken we kenmerken die van invloed zijn op het verwijsgedrag en waarop scholen en leraren invloed hebben. Deze factoren rekenen wij in dit antwoord tot de ondersteuning. Tot slot bespreken we factoren waarvan bekend is dat ze het verwijzingspercentage beïnvloeden maar die niet of nauwelijks beïnvloedbaar zijn door scholen en leraren. Deze rekenen wij niet tot de basisondersteuning.

Begripsbepaling

Speciaal basisonderwijs

Het Nederlandse onderwijs is een zeer gedifferentieerd systeem met veel verschillende voorzieningen voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. Eén van die voorzieningen is het speciaal basisonderwijs (sbo). Dit is een voorziening die door zijn specifieke kenmerken (o.a. lichtere doelgroep en vallend onder regulier onderwijs) moeilijk vergelijkbaar is met speciale voorzieningen in andere landen. Daarom zijn in de beantwoording van de vraag overwegend Nederlandse studies meegenomen.

Veel van die Nederlandse studies zijn van minder recente datum: het vraagstuk van verwijsgedrag is onderzocht op momenten dat er politieke aandacht voor was. Studies naar dit thema verschijnen rondom de introductie van het Weer Samen Naar School-beleid (jaren '90), wanneer er een nieuwe impuls wordt gegeven aan het onderwijsachterstandenbeleid (rond 2000), en in aanloop naar de evaluatie van de Wet Passend onderwijs (2020). Heel recente studies naar verwijzingspercentages zijn niet gevonden.

Basisondersteuning

Basisondersteuning is een beleidsterm ingevoerd met de Wet Passend onderwijs. Wat tot de basisondersteuning wordt gerekend, is niet landelijk gedefinieerd. De verschillende sectorraden hebben in het referentiekader Passend onderwijs (2013) uitgewerkt wat basisondersteuning is: 'het door het samenwerkingsverband afgesproken geheel van preventieve en lichte curatieve interventies die binnen de onderwijsondersteuningsstructuur van de school planmatig en op een overeengekomen kwaliteitsniveau, eventueel in samenwerking met ketenpartners, worden uitgevoerd' (p. 11). Samenwerkingsverbanden passend onderwijs en scholen gebruiken deze definitie (Ledoux & Waslander, 2020).

Deze definitie is niet goed bruikbaar voor het indelen van factoren die van invloed zijn op verwijzingspercentages en verwijsgedrag. Behoort bijvoorbeeld de attitude van leraren wel of niet onder de basisondersteuning? We maken in dit antwoord onderscheid tussen factoren die beïnvloedbaar zijn door leraren en scholen, en factoren waarop scholen en leraren weinig of geen invloed hebben. Eerstgenoemde factoren kunnen eerder tot de basisondersteuning worden gerekend, dan laatst genoemde factoren. Maar ze kunnen ook gezien worden als factoren die samenhangen met de algehele kwaliteit van onderwijs, ongeacht het onderscheid basis- en extra ondersteuning, en daarmee als niet specifiek kenmerkend voor de basisondersteuning. In de rest van het antwoord spreken we daarom van ondersteuning, en niet van basisondersteuning.

Passend Onderwijs, ondersteuning en verwijzingspercentages

Uit de Evaluatie Passend onderwijs blijkt dat Passend onderwijs niet heeft geleid tot de beoogde afname in verwijzingen van leerlingen naar het speciaal basisonderwijs (sbo) en speciaal onderwijs (so) (Boer & Worp, 2016; Ledoux et al., 2020). Deelname aan het sbo en so laat eerder een stijgende lijn zien (Onderwijsraad, 2020).

Wel neemt het aantal leerlingen toe dat op een wat oudere leeftijd (groep vijf) naar het sbo wordt verwezen, wat er mogelijk op wijst dat er sprake is van uitstel van plaatsing in speciale voorzieningen (Ledoux et al., 2020). Eerder waren het vooral leerlingen uit groep twee, drie en vier die werden verwezen naar het sbo (Smeets, 2004).

Er zijn geen studies naar de relatie tussen de basisondersteuning en verwijzingspercentages.

Factoren waarop scholen en leraren invloed hebben

De attitude van leraren

De realisatie van inclusief onderwijs wordt beïnvloed door de houding van leraren ten opzichte van leerlingen met ondersteuningsbehoefte en hun bereidheid om met verschillen tussen leerlingen om te gaan (Meijer, 2003). Naarmate leraren, schoolteams en -directies meer positief zijn over inclusief onderwijs, spannen zij zich ook sterker in om leerlingen te handhaven binnen het regulier onderwijs (Avramidis & Norwich, 2002) en neemt de kans op verwijzing af (Smeets et al. 2007). Deze relatie tussen attitude en verwijzing is alleen significant op klasniveau en niet op schoolniveau (Smeets et al. 2007).

De attitude van een leraar ten aanzien van het integreren van leerlingen met een ondersteuningsbehoefte in het reguliere basisonderwijs, hangt samen met de aard van de ondersteuningsvraag van de leerling. Naarmate de benodigde ondersteuning meer complex is, staan leraren minder positief tegenover het algemene concept van inclusief onderwijs (Avramidis & Norwich, 2002).

Inschatting van de ondersteuningsvraag

Welke leerling wordt aangemerkt als een leerling met extra ondersteuningsbehoeften, is voor een aanzienlijk deel afhankelijk van de inschatting door leraren. In de tijd van het Weer Samen naar School-beleid bleek uit onderzoek dat er slechts ten dele overlap is tussen objectieve definities die zijn gebaseerd op het prestatieniveau van een kind of diagnoses aan de ene kant, en het oordeel van de leerkracht over de behoefte van dat kind aan extra ondersteuning aan de andere kant (Derriks et al., 1997 in Veen et al., 2008; Veen, 2003 in Veen et al., 2008). Bij ongeveer veertig procent van de kinderen die waren verwezen naar het SBO, vonden Jepma en Meijnen (2001) leerlingen die qua problematiek vergelijkbaar waren, maar niet werden verwezen. Met de introductie van Passend Onderwijs is niet de diagnose, maar de inschatting van de ondersteuningsbehoefte van een leerling door de leraar van invloed op de beslissing om wel of niet te verwijzen. En die inschatting is weer afhankelijk van de ervaring en professionaliteit van de betreffende leraar.

Professionalisering

Professionalisering heeft een positieve invloed op de attitude van leraren. Uit een literatuurreview blijkt dat leraren positiever staan tegenover inclusief onderwijs naarmate hun kennis en vaardigheden toenemen (Avramidis & Norwich, 2002). Leerkrachten die kennis hebben van de specifieke behoeften van leerlingen met een beperking of speciale behoeften, zijn vaak beter toegerust om de juiste ondersteuning te bieden. Ze begrijpen de diverse leerstijlen en ontwikkelingsniveaus beter (Derriks et al., 2002; Van Gennip et al. , 2007; Frederickson et al., 2004; Gibb et al., 2007).

Ervaring heeft ook invloed op verwijsgedrag: Jepma en Meijnen (2001) en Jepma (2003) constateren dat leerlingen met een ondersteuningsvraag een grotere kans lopen op verwijzing naar het SBO naarmate het leerkrachtteam op hun school minder ervaren is.

Het vertrouwen van leerkrachten in hun eigen kunnen en de mate waarin zij zich belast voelen door passend onderwijs, wordt naast professionaliseringsbeleid beïnvloed door teamcultuur en de faciliteiten die zij tot hun beschikking hebben. Het gaat hier in het bijzonder om de mate waarin leraren elkaar

ondersteunen bij het onderwijs aan leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften, en om zaken zoals beschikbare lesmaterialen en ict-voorzieningen, aanpassingen in het klaslokaal, en tijd voor overleg in het team en reflectie (Reitsma et al., 2013; Smeets et al., 2019).

Factoren waarop scholen en leraren weinig of geen invloed hebben

Kenmerken van leerlingen

De kans op verwijzing naar het SBO of SO is het hoogst voor leerlingen met problemen die cognitief van aard zijn, zoals een verstandelijke beperking. Kinderen van wie de cognitieve prestaties (sterk) achterblijven worden aanzienlijk vaker verwezen dan kinderen met gedragsproblematiek (Veen et al., 2008). Een uitzondering hierop vormen leerlingen met autisme. De ontwikkeling in taal- en rekenprestaties van leerlingen met autisme wijken niet af van leerlingen zonder autisme. Toch hebben deze leerlingen een hogere kans om verwezen te worden naar het SO. Een mogelijke verklaring is dat leraren in het regulier onderwijs het moeilijker vinden om leerlingen met autisme op te vangen in hun klas, dan leerlingen met andere vormen van gedragsproblematiek (Veen et al., 2008).

Samenstelling van de klas en kenmerken van de school

De inschatting door leraren of een leerling extra ondersteuning nodig heeft wordt mede beïnvloed door de samenstelling van de klas. Neemt het aantal slecht presterende leerlingen in een klas toe, dan neemt de kans af dat een leerling wordt gezien als een leerling die extra ondersteuning nodig heeft (Veen et al., 2008). In een klas waarin de leerlingen in het algemeen goed presteren, kan dezelfde leerling wel als leerling met extra ondersteuningsbehoefte worden beschouwd (Derriks et al., 1997 in Smeets et al, 2007). De samenstelling van een klas werkt door in het verwijzingspercentage: Jepma en Meijnen (2001) en Jepma (2003) vonden dat naarmate er meer leerlingen met ondersteuning in de klas zitten, de kans op verwijzing naar het SBO lager.

Het effect van de samenstelling van de groep speelt ook op het niveau van de school. Op scholen met een hoge concentratie achterstandsleerlingen worden leerlingen met lage taalprestaties minder snel verwezen dan op scholen met een meer gemengde leerlingpopulatie. Leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften vallen op deze ‘concentratiescholen’ minder op (Ledoux et al., 2005). Wel is het zo dat scholen met relatief veel leerlingen uit achterstandsgroepen een significant hoger verwijzingspercentage laten zien dan scholen met een klein aandeel leerlingen uit achterstandsgroepen (Ledoux et.al., 2005).

Schoolgrootte en stedelijkheid

Ook schoolgrootte speelt een rol in verwijzingspercentages. Grotere scholen verwijzen verhoudingsgewijs minder dan kleinere scholen (Smeets, 2004). Tot slot is de mate van stedelijkheid van invloed. Scholen in plaatsen met een niet of weinig stedelijk karakter verwijzen minder dan scholen in plaatsen met een matig of sterk stedelijk karakter. Een mogelijk verklaring hiervoor is het beperkte aanbod van scholen voor S(B)O en de grotere reisafstand waardoor scholen en ouders naar andere oplossingen zoeken (Smeets, 2004).

Geraadpleegde bronnen

Avramidis, E., & Norwich, B. (2002) Teachers' attitudes towards integration / inclusion: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129–147.

Boer, A.A., de, Worp, A.J., Van der (2016). *De impact van passend onderwijs op het SO/SBO en het VSO.* Rijksuniversiteit Groningen, afdeling Orthopedagogiek.

Derriks, M., Ledoux, G., Overmaat, M., & Eck, E. van (2002). *Omgaan met verschillen. Competenties van leerkrachten en schoolleiders.* SCO-Kohnstamm Instituut.

Frederickson, N., Dunsmuir, S., Lang, J., & Monsen, J. J. (2004). Mainstream- special school inclusion partnerships: pupil, parent and teacher perspectives. *International Journal of Inclusive Education*, *8*(1), 37–57.

Gennip, H. van, Marx, T., & Smeets, E. (2007). *Gedragsproblemen in de basisschool en competenties van leraren*. ITS.

Gibb, K., Tunbridge, D., Chua, A., & Frederickson, N. (2007). Pathways to inclusion: Moving from special school to mainstream. *Educational Psychology in Practice*, *23*(2), 109–127.

Jepma, IJ., & Meijnen, W. (2001). Risicoleerlingen in het regulier basisonderwijs: handhaving of verwijzing? *Pedagogische Studiën*, *78*, 313- 329.

Jepma, IJ. (2003). *De schoolloopbaan van risicoleerlingen in het primair onderwijs.* Academisch poefschrift. Universiteit van Amsterdam.

Ledoux, G., Smeets, E., & Veen, I. van der (2005). *Verwijsgedrag van scholen met veel achterstandsleerlingen.* SCO-Kohnstamm Instituut.

Ledoux, L. & Waslander, S. (2020). *Evaluatie Passend Onderwijs.* Kohnstamm Instituut.

Meijer, C. J. W. (2003) *Special needs education across Europe.* European Agency for Development in Special Needs Education.

Onderwijsraad (2020). *Steeds inclusiever*. Onderwijsraad.

PO-Raad, VO-raad, MBO-Raad, AOC-Raad (2013). *Referentiekader Passend onderwijs.*

Reitsma, M., Sontag, L., Schipper, A., & de Wit, C. (2013). *Van speciaal naar regulier onderwijs: een vragenlijstonderzoek naar de praktijkervaringen van scholen met de terugplaatsing van leerlingen uit het (voortgezet) speciaal onderwijs cluster 4 naar regulier onderwijs.* KPC Groep.

Roeleveld, J., Smeets, E., Ledoux, G., Wester, M., & Koopman, P.N.J. (2013). *Prestaties en loopbanen van zorgleerlingen. Secundaire analyses op COOL-data ten behoeve van evaluatie Passend Onderwijs.* Kohnstamm Instituut.

Smeets, E. (2004). *Communicerende vaten. Leerlingenstromen tussen basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs.* ITS.

Smeets, E., Van der Veen, I., Derriks, M., & Roeleveld, J. (2007). *Zorgleerlingen en leerlingenzorg op de basisschool.* ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.

Smeets, E., & Rispens, J. (2008). *Op zoek naar passend onderwijs. Overzichtsstudie van de samenhang tussen regulier en speciaal (basis)onderwijs.* ITS.

Smeets, E., De Boer, A., Van Loon-Dikkers, A.L.C., Rossen, L., & Ledoux, G. (2019). *Passend onderwijs op school en in de klas. Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs.* KBA Nijmegen/ Kohnstamm Instituut.

Ledoux, G., Eck, P., van, Schoevers, E., Aarsen, E., van, Grinten, van der, M., & Bomhof, M. (2020). *Centrale thema's in de Evaluatie Passend onderwijs. Deel 3: Onderzoek naar de impact van passend onderwijs op leerlingen, de rol van samenwerkingsverbanden, en de verbinding van onderwijs en jeugdhulp.* Kohnstamm Instituut/Oberon.

Veen, I., van der, Smeets, E., & Derriks, M. (2008) Zorgleerlingen in het reguliere basisonderwijs: omvang, typen problemen en de schoolloopbaan. *Pedagogische studiën*, 85, 17-194.

Over deze vraag

Opgesteld door:	Dieneke de Ruiter (antwoordspecialist), IJsbrand Jepma (kennismakelaar Kennisrotonde)
Vraagsteller:	Orthopedagoog expertisecentrum
Onderwijssector:	Po
Trefwoorden:	Basisondersteuning, passend onderwijs, verwijzing, speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs
Referentie:	Kennisrotonde (2023). Welke kenmerken van basisondersteuning verlagen het verwijzingspercentage naar het SBO? (KR.1795)

Dit antwoord is gepubliceerd op Kennisrotonde.nl. De Kennisrotonde is samen met NCO en Onderwijskennis een dienst van het NRO.